

Рецензії

ПРОБЛЕМИ Й РЕСУРСИ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ

Філологічні семінари. – Вип. 19. Інтермедіальність: теорія і практика. – Київ: Логос, 2016. – 232 с.

Цей збірник привертає увагу науковців, передусім компаративістів, до актуальної нині теми інтермедіальності, її теорії і практики, осмисленої в нас поки що вибірково. Він став результатом роботи дев'ятого філологічного семінару “Теоретичні і методологічні проблеми літературознавства” Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Незмінний науковий керівник семінару М. Наєнко, а також відповідальний редактор збірника Н. Бернадська разом із його редколегією вважали за необхідне відреагувати на естетико-теоретичні запити часу щодо оновлення й місткішого літературознавчого обживання терміну інтермедіальність, додати українську думку до формування ідеї його продуктивності. Адже саме в цій сфері відбуваються найразючіші поняттєві зміни, що наповнюють новим методологічним змістом науку про літературу. Шкода, що далеко не всі члени редколегії засвідчили свою вагому думку в надзвичайно актуальному питанні інтермедіальності. Однак збірник продемонстрував як певні здобутки в цьому напрямі відомих філологічних шкіл, найбільш причетних до розвитку інтермедіальності в Україні, – київської, дніпровської, донецької, кропивницької, одеської, так і на цьому тлі деякі менш прикметні спроби інтегрувати це явище в аналіз художнього твору. Загалом смілива наукова позиція (передусім голови та відповідального редактора збірника) демонструє зіштовхування успішних знахідок, пошуків і водночас очевидних прорахунків у питаннях інтермедіального аналізу, що надає виданню своєї гостроти та неприхованої полемічності.

Збірник започаткований методологічним посилом, здійсненим М. Наєнком із його інтерпретацією питань теорії й історії інтермедіальності та “прив’язкою” їх до українського літературного процесу від давнини до сучасності. Тут, зокрема, звернуто увагу на інтермедіальну поетику “Слова про Ігорів похід”, багатьох творів української класичної літератури нового часу – аж до поезії І. Драча чи М. Вінграновського, де акцентовано на взаємодії літератури з різними видами мистецтв, яку продукував розвиток культури *інтер-*. Науковець переконаний, що інтермедіальність – “це така методологія”, у якій є “свій предмет дослідження (спорідненість і перегук різних видів мистецтв – медій) і свій

спосіб (метод) теоретичного і практичного осмислення їх” (с. 15). Це позитивно позначилося на розмаїтті добору публікацій для теоретичного розділу, в якому особливу зацікавленість викликають кілька статей відомих українських науковців, що продукують розвиток напрямку. Наприклад, В. Силантьєва в статті “Інтермедіальність в контексте межвидової компаративістики (постановка проблеми, обзор критических источников)” переконливо й містко (у традиціях одеської школи) прописує/розкриває наповненість означеного явища, де через діалогічність взаємодіють між собою прояви інтер-, мульти-, транс-, кросс-дисциплінарності, формуючи водночас

нові поля літературознавчих досліджень (с. 34-41).

Цікавими видаються теоретичні міркування Е. Шестакової, яка майстерно поєднує успадковані напрацювання донецької теоретичної школи, підтримуваної М. Гіршманом, із власними розробками теорії масової комунікації, продемонстрованими в оригінально заявленій і не менш оригінально осмисленій проблемі: “Інтермедіальність: м’яка “експансія” художності у словесність масової комунікації”. Тут, з одного боку, спростовується певний негатив, немовби “згасання ідеї художності в культурі”, із другого – глибоко обґрунтовується поступальний розвиток “загальної і єдиної літературної культури” (с. 60). Це спрямування заслуговує на особливу увагу щодо тенденцій свого розвитку.

Методологічні новації інтермедіальності не мали б тої повноти без залучення роздумів Фуко про живопис Мане – лекцій, прочитаних у Тунісі, текст яких поновлений за записами слухачів, що нашаровуються як естетичні враження на роздуми Фуко й у такому синтезі прочитані й осмислені І. Дорогань (Дніпро), а зміст яких виражений назвою/проблемою від фрази французького філософа: “Простая запись сказанного: живописное мышление Мишеля Фуко” з аналізом його філософсько-естетичної тональності, “історії погляду” на текстуру полотна (с. 80) і його можливої взаємодії з літературою.

Спрямованість на досягнення української специфіки інтермедіальних досліджень пробивається в дібраних публікаціях зі схильністю до розкриття особливостей взаємодії кіно й літератури. Тривалий час це була упущена сторінка наших досліджень, особливо часів епохи німого кіно, її численних екранізацій, що формували кінопоетику в належності не лише до кіномистецтва, а й літератури у своїй самодостатності, на що, як відомо, вказували Б. Ейхенбаум і В. Шкловський. У статті “Інтермедіальні стосунки художньої літератури та кіно: із теоретичних спостережень” Г. Ключек аналізує взаємодію візуальних компонентів, специфіку кіномови з особливими акцентами на “кінематографічних”

засобах “докінематографічного періоду” в тих митців, у яких “домінує зорова образність” (с. 32) захопливого аспекту інтермедіальності, який ще не набув статусу цілісної літературознавчої спрямованості.

Інтермедіальний аналіз як найефективніший метод осмислення “зв’язків між кіно і літературою та їхнього взаємного впливу” (с. 20), а також екфрасису А. Покулевська розглядає з позиції “активізації інтермедіальних процесів у сучасній літературі”, при цьому відштовхуючись від ідеї спільності літератури з живописом та музикою О. Вальцеля (1917). Хоча, додамо, у цьому ряду не менш значущими є праці М. Алексєєва та О. Білецького 1920-х років, методологічна змістовність яких суттєво позначилася навіть на сучасних зарубіжних дослідженнях із переакцентуванням на аудіовізуальні засоби мистецтва.

Роздуми Н. Гаврилук означені як “Адаптація, екранізація і нові форми візуальності” з акцентом на можливостях аудіовізуальної творчості – інтермедіальності, інтерсеміотичності, екфрасиси, екранізації, відеопоезії, але без відчутного зв’язку між означеними явищами. Д. Дроздовський зробив спробу підпорядкувати аналіз відомих зарубіжних кіноекранізацій специфіці культури *транс-* (“Нетрадиційне у традиційному”: стратегії трансмедіального аналізу на матеріалі сучасних кінотекстів”). Проте зв’язок між інтермедіальністю і трансмедіальністю, традиційністю й озвученим понятійним рядом *транс-* доволі хиткий і далеко не в усьому переконливий, особливо щодо перетину міфу як такого і міфу соціального.

Заявлена Н. Бернадською проблема жанрової специфіки кінопрози безперечно (на тлі інтермедіальності) актуальна, а дібраний науковий і художній матеріал осмислений у статті полемічно, навіть із певним викликом, сприяючи розвитку дискусійного погляду на кіноповість, кінороман як жанри самодостатні, зі своєрідною поетикою (с. 40-41), що спонукає розрізняти поняття кінопрози (наприклад, кіноповість “Земля” О. Довженка чи кінороман В. Єжова та М. Ібрагімбекова

“Біле сонце пустелі”) і кіноприймів, особливо у творчості Ю. Яновського чи Гр. Тютюнника.

Розділ “Інтермедіальна поетика” цікавий насамперед запропонованими в ньому методиками інтермедіального аналізу. Зокрема, Н. Литвиненко, наукове становлення й визнання якої пов’язане із дніпровською філологічною школою, у статті “Романтический архетип и некоторые аспекты интермедийности (от “Ундины” к “Ундине”)” вражає майстерністю проблемних поєднань у межах означеного феномену, як от зв’язку романтичного сюжету (пріоритетної проблеми науковця), архетиповості, порівняльної специфіки новели-казки і драми в аспекті інтермедіальності, що тлумачиться як “потенційний засіб і потужний естетичний ресурс романтизму” (с. 147). Тонким інтермедіальним баченням і аналізом художнього твору вирізняється й стаття А. Степанової “Естетика театрального та живописного в Алуштинському тексті І. Шмельова”. Безперечно, зацікавленість викликає стаття В. Просалової “Інтермедіальна поетика Михайла Яцкова”, у якій виявлено і проаналізовано інтермедіальні інкорпоральні явища музики, малярства, різьбярства, скульптури з наміром “розгерметизувати літературу” й тим самим збагатити її “зображально-виражальні ресурси” (с. 168).

Збірник подає розмаїту палітру послугу до опанування виявів інтермедіальності: від *аспектів*, розглянутих П. Іванишином у статті “Дещо про сенс чину Гонти в “Гайдамаках” Тараса Шевченка: компаративно-інтермедійний аспект”; *прочитання* в статті Т. Вірченко “Інтермедіальне прочитання ранньої драматургії Любові Яновської”; “*експериментів*” у статті С. Ковпик “Інтермедіальні експерименти А. Берга з п’єсою Г. Бюхнера “Войцек””; “*елементів*” у студіюванні Н. Мірошниченко під назвою “Елементи інтермедіальності в “революційній” українській драмі (міфологічний контекст)”

* Дозволимо собі зауважити щодо недоречності вживаного акценту терміна “компаративно-інтермедійний”, оскільки інтермедіальність, як відомо, належить до компаративістики і за походженням, й особливостями заомлення в аналізі. Це напластування певною мірою вплинуло, на жаль, на якість роботи.

(соціоміфологічність яких, на жаль, у статті знецінює інтермедіальність); “*медіашару*”, менш зрозумілого, бо не набув належного інтермедіального осмислення і тлумачення (стаття Р. Козлова ““Вільгельм Телль” Івана Франка: ще один медіашар новели”), а тому й викликає сумнів щодо доцільності його обживання. Тоді як синтез музично-театрально-живописно-літературних страт у поетиці твору дає виразні підстави для обґрунтування специфіки інтермедіальності та її сприйнятності для розвитку відповідного аналізу. Термінологічної “чистоти” (за М. Бахтіним), на наш погляд, потребує й аналіз С. Олійник “Взаємодія літератури й архітектури в романі М. Соколян “Новендіалія””, особливо щодо розуміння самодостатності понять “інтермедіальність” та взаємодії літератури з іншими видами мистецтва. Як здається, переважна більшість публікацій збірника засвідчує назрілу для нас проблему щодо єдності/розмежування цих понять як і виваженішого обґрунтування інтермедіальності, особливо на тлі зарубіжних досягнень.

Розділ збірника “Інтермедіальність у межових варіантах поетики” подає напрацювання, у яких інтермедійність є вагомим чинником художності, але, на думку науковців, не визначальним. Ця копітка праця з виокремлення таких аспектів не менш значуща за аналіз інтермедійної цілісності твору. Зокрема, Н. Заверталюк продемонструвала можливості інтермедіальної специфіки серед інших поетологічних страт у розкритті “Поетики малої прози учасників Першої світової війни”, чому сприяв її великий науковий досвід (с. 199). Певні вияви інтермедіальності в контексті розмаїтих підходів до аналізу іноді неочікуваних заявлених проблем подані, наприклад, у статті Л. Ревилевої “Поліфонія художньої мови Валер’яна Підмогильного”. Водночас до збірника ввійшли статті без виразнішого зв’язку не тільки з інтермедіальністю, а й з компаративістикою як такою (В. Даниленка “Погляд на художній світ Степана Риндика через статистику, публіцистику та постколоніальну критику”, В. Школи “Специфіка фольклорно-літературних зв’язків”,

О. Пухонської “Посттоталітарний вимір пам’яті: від міждисциплінарності до літератури”). У зв’язку з цим виникають запитання до редколегії збірника щодо уважнішого відбору матеріалів для публікації в такому поважному виданні.

Запропонований нами розгляд питання про новий термін “культурний трансфер” своєчасний, бо засвідчує багаторічність, “назрілість” і перспективність витвору науковців Франції, Німеччини, Росії, передусім М. Еспаня, який тим і збагатив світову компаративістику, а отже, й інтермедіальність. Його (терміна) смисли очевидні в промовистому визначенні поняття, сформованого на ґрунті осягнення культури як усеоб’ємного й універсального явища, актуального із другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Дивно, що в нас він поки що не опрацьований, особливо на тлі

проведених міжнародних форумів, нами практично проігнорованих, численних публікацій і ґрунтовної обжитості концепції М. Еспаня про “чужий” складник в опануванні художньої національної культури, де культурний трансфер розглядається як теорія чи метод, наближений до “теорії культурних переміщень”. До цього маємо неодмінно долучитись, якщо прагнемо осягнути зміст національної культури (літератури, мистецтва) через оновлення компаративних підходів.

Збірник з інтермедіальності, демонструючи розмаїту картину прагнень до опанування явища – від повноцінного розуміння і засвоєння, майстерного використання методики до перших несміливих спроб інтермедіального аналізу, навіть не завжди вдалого, – усе ж заохочує до подальших досліджень.

Отримано 1 вересня 2016 р.

*Валентина Нарівська
м. Дніпро*

